

“Η ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ”

- ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ -

“Η ιστορία αυτοεπαναλαμβάνεται
την πρώτη φορά ως τραγωδία
την δεύτερη ως φάρσα”

Τα θεμέλια του οικονομικού συστήματος μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ετέθησαν το καλοκαίρι του 1944, όταν οι αντιπρόσωποι των συμμαχικών δυνάμεων συναντήθηκαν για διεθνή διάσκεψη στο ξενοδοχείο Mount Washington του Bretton Woods, New Hampshire.

Οι κύριοι αρχιτέκτονες της συμφωνίας της Bretton Woods ήταν ο Βρετανός οικονομολόγος John Maynard Keynes και ο υφυπουργός του υπουργείου οικονομικών των Ηνωμένων Πολιτειών Harry White. Ο κύριος σκοπός της συμφωνίας ήταν η σταθεροποίηση των διεθνών ισοτιμιών νομισμάτων οι οποίες ήταν σε χαώδη κατάσταση μετά την οικονομική κατάρρευση της δεκαετίας του 1930 (Great Depression). Όταν αμφότερα τα νομίσματα της Αγγλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών απεσπάθησαν από τον Χρυσό Κανόνα (Gold Standard).

Συνοπτικά, η Bretton Woods συμφωνία περιελάμβανε τα εξής σημεία: (i) την ίδρυση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF), (ii) την ίδρυση της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank), (iii) τον σταθερό καθορισμό των διεθνών ισοτιμιών νομισμάτων (fixed exchange rates) σε σχέση με το δολλάριο των Ηνωμένων Πολιτειών, το οποίο καθορίστηκε να έχει την σταθερή μετατρεψιμότητα των \$35 προς μία ουγγιά χρυσού.

Ως συνέπεια, το σύστημα της Bretton Woods αντανάκλουσε την δύναμη του αμερικανικού δολλαρίου αφού οι Ηνωμένες Πολιτείες ως νικήτρια δύναμη μόλις είχε γίνει η οικονομική υπερδύναμη του κόσμου. Έτσι το δολλάριο εθεωρήτο “ως καλό όπως ο χρυσός” και εφ’ όσον το υπόλοιπα κράτη είχαν “πίστη” σ’ αυτό το διεθνές εμπόριο και οι μετατροπές νομισμάτων θα γίνοντο με βάση το δολλάριο το οποίο πλέον θα αποτελούσε το διεθνές νόμισμα αποθεματικού (International Reserve Currency). Ως αποτέλεσμα δεν θα υπήρχε φόβος ή ο φόβος θα ήταν ελάχιστος να

“στερεώσει” το σύστημα από χρυσό που ήταν το κύριο αίτιο της αποτυχίας του “χρυσού κανόνα” κατά την περίοδο της δεκαετίας του 1930.*

Το νέο διεθνές νομισματικό σύστημα, ήταν εμφανές, ότι εχαρακτηριζότο από μία βαθιά αντιπάθεια προς τον κερδοσκόπο (speculator) νομισμάτων του οποίου η ελευθερία θα περιοριζόταν δραματικά. Η προσδοκία των συντακτών της συμφωνίας της Bretton Woods ήταν να “εκδιωχθούν” οι κερδοσκόποι χρηματοδανειστές (moneylenders) από το “ναό” της διεθνούς χρηματοοικονομίας (international finance), καθώς οι μνήμες της τρομερής οικονομικής κατάρρευσης του 1930 ήταν ακόμη νωπές.+

Για τα επόμενα περίπου τριάντα χρόνια ο κερδοσκόπος παρέμεινε μια φιγούρα της δημόσιας καταισχύνης μη διακρινόμενη απ’αυτή του μαυραγορίτη κατά τη διάρκεια του πολέμου. Οι πολιτικοί ακολουθώντας το αίσθημα της κοινής γνώμης διακήρυταν ότι οι ισοτιμίες των νομισμάτων καθώς επίσης και των προϊόντων δεν θα πρέπει να είναι αντικείμενο της απληστίας των κερδοσκόπων οι οποίοι τζογάρουν (gamble) στο τι πρόκειται να συμβεί στο μέλλον. Ή των προσώπων εκείνων τα οποία έχουν ως δουλειά τους την αγορά και πώληση προϊόντων με μοναδικό σκοπό το κέρδος, πρόσωπα τα οποία μεγιστοποιούν την απληστία τους σε κρίσεις τις οποίες οι ίδιοι βοηθούν να δημιουργηθούν.

Τώρα οι αρχηγοί του επικαλούμενου Ελεύθερου Κόσμου ένωσαν τις διακηρύξεις τους ως προς την κατακραυγή του κερδοσκόπου. Ο Harold Wilson, πρωθυπουργός της Αγγλίας, επιτέθηκε κατά της κερδοσκοπίας των Ελβετικών τραπεζών αποκαλώντας τους “οι μικροί καλλικάντζαροι της Ζυρίχης”. Ο Richard Nixon, πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, τους χαρακτήρισε ως ανθρώπους που “ευημερούν σε οικονομικές κρίσεις εις βάρος του συνόλου”. Ο πρώην υπουργός οικονομικών της Αγγλίας, Lord Jenkins, τους κατηγόρησε ως “κοπάδια αρπακτικών πτηνών που τρέχανε τα σάλια τους”(predatory packs of salivating spectators). Ενώ ο γάλλος υπουργός οικονομικών, Michel Sapin, πρόσθεσε ότι “κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης τέτοιοι άνθρωποι αποκεφαλίζονταν.”

* Ο κύριος λόγος που προκάλεσε την κατάρρευση του “χρυσού κανόνα” με επακόλουθο τις αλλεπάλληλες υποτιμήσεις (Devaluation) νομισμάτων ήταν ότι και τα δύο ισχυρότερα οικονομικά κράτη, Αγγλία και Ηνωμένες Πολιτείες “ξέμειναν” από χρυσό (run out of Gold).

+ Μετά το “κραχ” του 1929, και την επακόλουθη κατάρρευση της Wall Street όπου ο δείκτης του Dow Jones βυθίστηκε 90% ως τον Ιούλιο του 1932 οι μεγάλοι διεθνείς πιστωτές απαιτούσαν πληρωμή σε χρυσό εναντι δολλαρίων. Έτσι ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Roosevelt ήρθε αντιμέτωπος με την επικείμενη “εξάντληση” των αποθεματικών χρυσού της χώρας. Ως εκ τούτου για να συνκρατήσει την οικονομία από κατάρρευση, αναγκάστηκε να “απαγκιστρώσει” το δολλάριο από τον “χρυσό κανόνα”.

Εν μέρει, οι άμεσες μεταπολεμικές επιθέσεις στους κερδοσκόπους αντανακλούσαν μια μεγάλη αλλαγή στην ψυχολογική τάση της κοινής γνώμης ως προς την απόκτηση χρήματος και την επιδίωξη του κέρδους. Πιθανόν λόγω της δυνατής και σταθερής οικονομικής ανάπτυξης του δυτικού κόσμου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Στην “Αναζήτηση του Πλούτου” (The Quest for Wealth) που δημοσιεύτηκε το 1956, ο Robert Heilbroner, υποστήριξε ότι το κίνητρο της απόκτησης χρήματος στην τρέχουσα εποχή δεν είναι πλέον εκτιμώμενο.

“Η χλιδή, η κολακεία, αυτών που επιδιώκουν να αποκτήσουν χρήμα, και η επιθυμία για απόκτηση μεγάλου πλούτου, έχουν εν μέρει αντικατασταθεί από ένα νέο σύνολο αξιών: το καμουφλάζ του πλούτου, τη περιφρόνηση της “απλής” απόκτησης χρήματος, και ακόμη ενός είδους απέχθειας ή απαξίωσης της επίτευξης πλούτου ως τελικό σκοπό.”*

Ο Heilbroner απέδωσε αυτή την τάση αποστροφής του χρήματος (anti-mammonism) της περιόδου, στην καταστροφική εμπειρία του Great Depression και του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Ιδιαίτερα, στο Great Depression, που σύμφωνα με εκτιμήσεις σοβαρών αναλυτών οδήγησε στη ολέθρια εμπειρία του World War II. Η οδυνηρή οικονομική εμπειρία μετά το κραχ του 1929, όπου το 25% του εργατικού δυναμικού των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν εκτός εργασίας, όπου το 80% των τραπεζών της χώρας χρεοκόπησαν και όπου το χρηματικό εισόδημα των αμερικανών κατέπεσε στο 50% πριν η αμερικανική οικονομία “κτυπίσει” πάτο το 1934, αποτέλεσαν όχι απλά μια “οικονομική αποτυχία του φιλελεύθερου καπιταλισμού”, αλλά και την φιλοσοφική χρεοκοπία του οικοδομήματος της laissez-faire οικονομίας.

Επιπρόσθετα, στην μεταπολεμική εποχή, ο επιχειρηματίας δεν είχε πλέον μια εικόνα κολακευτική που την θαύμασε ο κόσμος όπως υπήρξε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920. Αντίθετα, η εικόνα του μεταβλήθηκε σε μια μουντή άχρωμη φιγούρα. Αυτή η σημαντική αλλαγή σε στυλ συνοδεύτηκε με μια άλλη μεταβολή στις εταιρικές προτεραιότητες. Άλλοι στόχοι, όπως σταθερότητα, συνέχεια και υπευθυνότητα προς την κατεύθυνση των εργαζομένων και της κοινωνίας, κατέλαβαν πρωτεύοντα ρόλο έναντι του απλού κινήτρου του κέρδους. Η ατομική αναζήτηση του πλούτου είχε αντικατασταθεί από ένα εταιρικό ιδεώδες όπου τα ανώτερα στελέχη των εταιριών λάμβαναν μόνο ένα μικρό ποσοστό από τα κέρδη της εταιρίας των ως

* Robert Heilbroner, *The Quest of Wealth*, New York, 1956, p.213

αμοιβή. Η ανταμοιβή ήταν η αίσθηση ικανοποίησης που έπαιρναν από το κύρος και ασφάλεια εργασίας μιας καθιερωμένης εταιρίας.

Στην δεκαετία του 1950 και αρχές του 1960, αυτές οι κοινωνικές αλλαγές και αντιλήψεις εμφανίζονταν τόσο αυταπόδεικτες και σταθερές που κάποιος διερωτάτο εάν η περαιτέρω συσσώρευση πλούτου στο άμεσο μέλλον δημιουργούσε ένα οικονομικό νέο κίνητρο που θ' αντικαταστούσε το "αόρατο χέρι" (invisible hand) του Adam Smith.

Εντούτοις, καθώς το μέλλον παίζει παράξενα και απρόσμενα παιχνίδια, εφ' όσον πάντοτε υπάρχει το ενδεχόμενο του απροσδόκητου, ειρωνικά ο τροχός της οικονομικής εξέλιξης έκανε περιστροφή 180 μοιρών με αποτέλεσμα τη σταθερότητα και προβλεψιμότητα να τις διαδεχθούν η αστάθεια και η αβεβαιότητα.

Τούτο συνέβει στο τέλος της δεκαετίας του 1960 με αρχές του 1970, εν μέσω μιας νεας κατάρρευσης του Dow Jones η οποία ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1968. Ήταν το τέλος της περιβόητης εποχής των "Go-Go"* μετοχών με την μετεωρική άνοδό τους. Ήταν η εποχή που ο Warren Buffet ρευστοποίησε τα κεφάλαια διαχείρησής του λέγοντας το περίφημο "Δεν καταλαβαίνω πια τίποτα, ζω σε μιά άλλη εποχή". Η τελική πτώση μαζί και ο "πάτος" του Dow Jones έλαβαν χώρα ταυτόχρονα με την πρώτη πετρελαιοκή κρίση το 1974, με τον S&P να χάνει 50% από την κορυφή του, και τις τιμές του πετρελαίου να τετραπλασιάζονται! Όσον αφορά τους συμμετέχοντες στην χρηματιστηριακή φούσκα της περιόδου την μετανομαζόμενη "Go-Go Years" οι ζημιές ήταν κολοσιαίες και το δράμα μεγάλο αφού η μετεωρική άνοδος ακολουθήθηκε από μια εξίσου κατακλυσμική πτώση. Με αλληπάλληλους σπασμούς οι φιλόδοξες μετοχές (high flyers) κυριολεκτικά βυθίστηκαν αλλά Klonatex, Stabilton, και Dol, μόνο να αναφέρουμε μερικές, ως δείγμα, εδώ στην Ελλάδα.

Το σύστημα της Bretton Woods δούλεψε για σχεδόν τριάντα χρόνια κυρίως διότι οι χώρες παγκοσμίως δέχθηκαν το δολλάριο των Ηνωμένων Πολιτειών ως το διεθνές νόμισμα αποθετηρίου αφού λίγες χώρες στην πραγματικότητα μετέτρεψαν τα δολλάρια τους σε χρυσό κατά την εκκαθάριση των εμπορικών των ισοζυγίων.

Τα πράγματα όμως άρχισαν να πηγαίνουν άσχημα όταν μερικές ξένες χώρες επιχείρησαν να αμφισβητήσουν την αξιοπιστία των Ηνωμένων Πολιτειών, διότι από

* Ο όρος "go-go" όριζε ένα τρόπο λειτουργίας της χρηματιστηριακής αγοράς, ελεύθερο, γρήγορο και ζωντανό και σε κάποιες περιπτώσεις συνοδευόταν από χαρά και διασκέδαση. Η μέθοδος χαρακτηριζόταν από ένα γρήγορο "μέσα-έξω" trading μεγάλων πακέτων μετοχών με το μάτι στην επίτευξη μεγάλων κερδών πολύ γρήγορα. (John Brooks, *The Go-Go Years*, Wiley Classics, 1973, p.128.)

το 1965 και μετά οδηγήτο βαθιά στο χρέος λόγω του πολέμου του Vietnam. Πρώτα η Γαλλική κυβέρνηση υπό την προεδρία του Charles De Gaulle ζήτησε να μετατρέψει 300 εκατομμύρια U.S δολάρια σε χρυσό.* Ακολούθησε η Αγγλία με μια τεράστια απαίτηση μετατροπής δολλαρίων σε χρυσό το 1971.+ Η μυστηριώδης αυτή ενέργεια της Αγγλίας ανάγκασε τον πρόεδρο Nixon να αρνηθεί τη συναλλαγή και να κλείσει οριστικώς το “παράθυρο χρυσού”. Έτσι το δολλάριο απαγκιστρώθηκε από τον “χρυσό κανόνα” και άρχισε την ελεύθερη διακύμανσή του στις διεθνείς αγορές νομισμάτων (floating exchange rates).

Το αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας ήταν η δημιουργία αρχικώς μιάς χαώδους κατάστασης στις διεθνής αγορές συναλλάγματος όπως και η ετυμολογία της λέξης “Float” σημαίνει: αιώρηση. Τον ρυθμό και ταχύτητα αυτής της αιώρησης για τις επόμενες δεκαετίες ήταν μοιραίο να την ορίζει το “αόρατο χέρι” του Adam Smith. Αν και τα προλεγόμενα μοιάζουν περισσότερο με τα Μεταφυσικά του Αριστοτέλη παρά με “συγκεκριμένη οικονομική πολιτική”, αυτό το δόγμα των ακαθόριστων “δυνάμεων της αγοράς” (market forces) προς το παρών εφαρμόζεται σ’όλο τον οικονομικώς ανεπτυγμένο κόσμο. Ως επακόλουθο, οι διεθνής αγορές να έχουν μετατραπεί σε γιγαντιαία καζίνο όπου εύκολα μπορούν να χειραγωγηθούν από Hedge Funds, πολυεθνικές τράπεζες και άλλα ιδιωτικά κερδοσκοπικά κεφάλαια.

“Χρήμα”, όπως οι περισσότεροι λαοί το είχαν κατανοήσει διαχρονικώς, ήταν ο αργυρός και/ή χρυσός – πολύτιμα μέταλλα των οποίων η χρησιμότητα βασιζετο στην εσωτερική τους αξία (intrinsic value) και ανθεκτικότητα. Σ’αυτή όμως τη νέα ιστορικώς οικονομική φάση, το “χρήμα” (money) επαναπροσδιορίστηκε από το να αποτελεί ένα ποσό χρυσού (Gold backing), σε “πίστη” (faith) του χρήματος του οποίου η μοναδική στήριξη είναι πλέον η “πίστη” στην εμπιστοσύνη της κυβέρνησης που το εκδίδει. Το χρήμα πιά χωρίς την στήριξη του χρυσού μετατρέπεται σε “χρήμα δια διατάγματος» (fiat money) του οποίου η έκδοση μπορεί να πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις διότι η έγκριση της δημιουργίας του είναι αυθαίρετη.

Βεβαίως αυτό το τέχνασμα ή καλύτερα ταχυδακτυλουργία (sleight of hand) της δημιουργίας “χρήματος” από “χαρτί” (paper) δεν είναι καινούργιο καθώς η προέλευσή του συνδέεται με το όνομα μιας από τις πιο αμφιλεγόμενες

* Ellen Hodgson Brown, *The Web of Debt*, Third Millennium Press, Louisiana, p.209

+ Η Αγγλία έχοντας υποστεί το μεγαλύτερο μηνιαίο έλλειμμα στο εμπορικό της ισοζύγιο στην ιστορία της, ζήτησε από το IMF \$ 300 billion δάνειο. Το δάνειο αυτό απερρίφθη. Ακολούθως ζήτησε να μετατρέψει σε χρυσό ποσόν του αποθεματικού της σε U.S δολάρια ισοδύναμο με το 1/3 του αποθεματικού χρυσού των Ηνωμένων Πολιτειών. Ήταν φυσικό, εαν έτσι έχουν τα πράγματα, ο Nixon να ανακαλέσει την συναλλαγή.

προσωπικότητες, αυτής του John Law. Του “χαρτοπαίκτη” του “ερωτήλου” του “γεννήτορα” και “σχεδιαστή” της περιβόητης Φούσκας του Μισσισιπι το 1720 στην Γαλλία*, αλλά και τον εμπνευστή και δημιουργό του χαρτονομίσματος και του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Voila! John Law ήταν αυτός που συνειδητοποίησε ότι “η αξία του χρήματος στηρίζεται τελικώς στην κοινή συναίνεση.” Ήταν αυτός που ίδρυσε την πρώτη τράπεζα (Banque Generale) που εξέδωσε χαρτονομίσματα ως “χρήμα”. Δηλαδή, ο πρώτος που πέτυχε την “μετουσίωση του χαρτιού σε χρήμα”.⁺

Έτσι λοιπόν, με την αποδέσμευση του δολλαρίου από το χρυσό από τον πρόεδρο Nixon την 15^η Αυγούστου 1971, ξεκινάει στην ουσία η νέα “χρηματοοικονομική επανάσταση” (financial revolution) αφού η πρώτη ήδη είχε γίνει πριν δύομιση αιώνες, ακριβώς! Τώρα πλέον οι Ηνωμένες Πολιτείες ως η νέα παγκόσμια οικονομική αλλά και στρατιωτική δύναμη είχε τη δυνατότητα να εκδόσει μέσω της κεντρικής της τράπεζας (Federal Reserve) κατά βούληση άπειρα χαρτονομίσματα στο βαθμό που η παγκόσμια οικονομία θα μπορούσε να απορροφίσει. Μ’ αυτόν τον τρόπο το αμερικανικό δολλάριο έγινε το παγκόσμιο νόμισμα αποθετηρίου (global reserve currency) του οποίου την ισοτιμία ως προς τ’ άλλα νομίσματα θα καθόριζαν οι δυνάμεις της αγοράς.

Κατά πόσο η αποδέσμευση (unpegging) του δολλαρίου από τον χρυσό ήταν μια σκοπίμως προμελετημένη πράξη ή “κακή τύχη”, είναι ένα θέμα που θα μπορούσε να συζητηθεί με ζωντάνια. Εντούτοις το γεγονός παραμένει ότι τα αποθέματα χρυσού ήταν ανεπαρκή για να χρησιμοποιηθεί ο χρυσός ως μέτρο αποτίμησης αξίας. Επίσης η αξία του χρυσού κυμαίνετο ευρέως και ήταν συχνά το αντικείμενο χειραγώγησης από κερδοσκόπους.[×] Επιπρόσθετα, ο χρυσός απέτυχε στο παρελθόν ως “παγκόσμιο νόμισμα αποθετηρίου” ακριβώς για τους ίδιους λόγους, την ανεπάρκειά του και την μεγάλη αστάθεια της τιμής του. Παρά δείγματος χάριν, εαν μία χώρα είχε ένα αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών, επειδή οι εξαγωγές των προϊόντων της ήταν μικρότερες των εισαγωγών, η διαφορά εξισορροπήτο με την μεταφορά

* Janet Gleason, *Millionaire*, Simon & Schuster, New York, 1999, p.15

⁺ Edward Chancellor, *Devil Take the Hindmost*, Penguin Books, 1999, p.236

[×] Μία από τις πιο σημαντικές προσπάθειες χειραγώγησης χρυσού έγινε στα τέλη του 1860 από τον διαβόητο κερδοσκόπο Jay Gould, ίσως τον πιο δόλιο και πανούργο κερδοσκόπο του 19^{ου} αιώνα με το παρατσούκλι “η επαφή του είναι θάνατος” (“his touch is death”). Το 1860 ο Gould προσπάθησε να κάνει “corner” στην τιμή του χρυσού η οποία ήταν \$130 στις αρχές του 1869 σε σχέση με \$300 το 1864. Στην προσπάθειά του αυτή όμως απέτυχε μ’ αποτέλεσμα ντουζίνες χρηματιστών να χρεωκοπήσουν (Black Friday, 23 Σεπτεμβρίου 1869).

χρυσού μεταξύ χωρών. Αφού οι Ηνωμένες Πολιτείες από το 1970 και μετά μετατράπηκαν σε διαρκή οφειλέτη με συνεχώς αυξανόμενο έλλειμα εμπορικού ισοζυγίου, ήταν αναπόφευκτο ότι αργά ή γρήγορα θα ξέμεναν από χρυσό.

Εάν το σύστημα της Bretton Woods είχε ατέλειες, το καθεστώς των “κυμαινόμενων συλλαγματικών ισοτιμιών” το οποίο το αντικατέστησε ήταν πολύ χειρότερο. Οι διεθνής αγορές μεταβλήθησαν σε τεράστια καζίνο στα οποία επενδυτές και κερδοσκόποι απλώς “στοιχημάτιζαν” πια κατεύθυνση οι τιμές των νομισμάτων θα πάρουν. Οι συναλλαγματικοί κίνδυνοι λόγω της μεγάλης μεταβλητικότητας των τιμών αυξήθηκαν κατακόρυφα, καθώς η παραμικρή φήμη ή αλλαγή ψυχολογίας οδηγούσε σε ξέσπασμα συχνών κρίσεων. Οι αγορές παραγώγων οι οποίες δημιουργήθηκαν να αντισταθμίσουν αυτούς τους κινδύνους περισσότερο αύξησαν παρά μείωσαν την αστάθεια και αβεβαιότητα των αγορών.

Σήμερα η αξία του χρήματος καθορίζεται από ένα παγκόσμιο καζίνο πρωτοφανών διαστάσεων: “Από τα \$2 τρισεκατομμύρια που συναλλάσσονται ημερησίως μόνο το 2% απ’ αυτές τις συναλλαγές διεθνών νομισμάτων σχετίζεται με την πραγματική οικονομία που αντανακλούν κινήσεις πραγματικών αγαθών και υπηρεσιών στον κόσμο. Το 98% των συναλλαγών είναι καθαρώς κερδοσκοπικές. Το παγκόσμιο καζίνο εκτυρσοκρότησε τις κρίσεις στις διεθνείς ισοτιμίες νομισμάτων οι οποίες ταρακούνησαν το Mexico το 1994-5, Ασία το 1997, και Ρωσία το 1998.* Και εμείς να προσθέσουμε την νομισματική κρίση της Ελλάδας της δεκαετίας του 1980, όπου λόγω της επιδείνωσης των ελλειμάτων του εμπορικού ισοζυγίου, η χώρα εξαναγκάστηκε να προβεί σε αλλεπάλληλες υποτιμήσεις.

Όπως προαναφέρθηκε, η Bretton Woods, η τελευταία σημαντική επιτυχία του Keynes πριν το θάνατό του το 1946, απέτυχε για πρακτικούς λόγους. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι ο “Κεϊνεσαϊσμός” (Keynesianism) ως κύριο μέρος της οικονομικής σκέψης ήταν επί μία εικοσαετία υπό συνεχή επίθεση από τον Milton Friedman, τον αρχιερέα της ορθοδοξίας του οικονομικού φιλελευθερισμού.

Ο Friedman ανασταίνοντας το δόγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα κάτω από τη νέα “αμφίεση” του “Μονεταρισμού”, επιχειρηματολόγησε ότι η αγορά είναι “θεμελιωδώς αυτο-διορθωτικός μηχανισμός.” Και όταν η κυβέρνηση προσπαθεί να παρέμβει στην λειτουργία της, τότε κάθε προσπάθεια είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Στο βιβλίο του “Ελεύθεροι να Επιλέξουμε” (Free to

* Bernard Lietaer, *The Future of Money: Creating New Wealth, Work and a Wiser World*, Century, 2001.

Choose)⁺, σ' αυτό το δημοφιλές “ευαγγέλιο” της ελεύθερης καπιταλιστικής ιδεολογίας, ο Friedman ισχυρίζεται ότι όλες οι κυβερνητικές παραμβάσεις στην οικονομία, όσο καλές προθέσεις και εαν έχουν, επιφέρουν παράπλευρα ζημιογόνα αποτελέσματα.

Επιπλέον, θερμά εναγκαλίζεται τον Adam Smith* δηλώνοντας: “το άτομο στην προσπάθεια επίτευξης του προσωπικού του συμφέροντος συχνά προωθεί το κοινωνικό συμφέρον πιο αποτελεσματικά από την πραγματική του πρόθεση να το προάγει”, δηλαδή από σπόντα.

Εμφανώς ο Friedman, ξεχνά ή ίσως του διαφεύγει ένα άλλο σημείο αναφοράς από τον “Πλούτο των Εθνών” (Wealth of Nations) στο οποίο ο Adam Smith λέει: “Άνθρωποι του ιδίου επαγγέλματος σπάνια συναντιώνται μαζί, ακόμη ούτε για διασκέδαση και ψυχαγωγία, χωρίς η συζήτηση να καταλήξει σε μία συνωμοσία κατά του κοινού ή σε κάποιου είδους “επινόηση” να αυξήσουν τις τιμές.”⁺ Αντ’ αυτού, εκείνο το οποίο ο Friedman ισχυρίζεται είναι ότι οι αγορές παρέχουν με τον καλύτερο τρόπο οικονομική επάρκεια και διανομή της πληροφόρησης, αδιαφορόντας για τις ανισότητες που ίσως ανακύψουν. Η κορύφωση της διδασκαλίας του γίνεται στο περιοδικό Playboy ως εξής: “Όλες οι κοινωνίες είναι δομημένες επάνω στην απληστία ... το πρόβλημα της κοινωνικής οργάνωσης είναι το πως να φτιάξουμε μια ρύθμιση υπό την οποία η απληστία θα προκαλέσει τη μικρότερη ζημιά ... καπιταλισμός είναι αυτού του είδους το σύστημα”.^x

Επίσης, ο Friedman, έτρεφε μεγάλη συμπάθεια προς τον κερδοσκόπο και επρότεινε μάλιστα ότι η κερδοσκοπία εφ’ όσον έχει ως κίνητρο την επιθυμία του προσωπικού κέρδους ήταν απίθανο να επιφέρει επιζήμιες “παράπλευρες ενέργειες”. Γι’ αυτόν, “αποσταθεροποιητική κερδοσκοπία” δεν μπορούσε να έχει ύπαρξη, διότι η διαδικασία του “Κοινωνικού Δαρβινισμού” (Social Darwinism) θα προξενούσε τελικά την εξαφάνισή της.

Το επιχείρημα αυτό, με βάση την εμπειρία και πρακτική είναι λανθασμένο. Ο λόγος είναι ότι οι ενέργειες των κερδοσκόπων είναι αποσταθεροποιητικές όχι μόνο

⁺ *Free to Choose: A Personal Statement*, Milton & Rose Friedman, 1979. Το βιβλίο αυτό ο πρόεδρος Reagan το απεκάλεσε “έξοχο” (superb) ενώ ο πρώην υπουργός οικονομικών, William Simon:

“Μεγαλοπρεπής, εκπληκτική δουλειά για το ελεύθερο καπιταλιστικό σύστημα.”

* Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Penguin Books, 1986.

⁺ Το απόσπασμα του συγγραφέα έχει ως εξής: “People of the same trade seldom meet together, even for merriment and diversion, but the conversation ends in a conspiracy against the public, or in some contrivance to raise prices”, p.232.

^x Μία συνέντευξη με το περιοδικό Playboy, 1973.

για τους ίδιους αλλά και για όλο εν γένει το περιβάλλον, την οικονομική αρένα, που δρουν. Οι δε σύγχρονοι κερδοσκόποι, συχνά κάνουν κύκλους στον αέρα, όπως τα όρνεα, για να εντοπίσουν την λεία, το θήραμά τους (vulture capitalists). Ένα επίκαιρο παράδειγμα αποτελεί η Ελληνική Χρηματιστηριακή αγορά στα χρόνια της “τρέλλας” της περιόδου 1999-2000. Γενικά, το κοινό υπολογίζετε ότι έχασε περισσότερα από € 100 δισεκατομμύρια σ’ αυτή την εκπληκτική χρηματιστηριακή φούσκα. Και αρκετοί από του μεγάλου βεληνεκούς επιχειρηματίες κερδοσκόποι χρεοκόπησαν και μαζί τους και οι εταιρίες τους.

Πλην όμως οι “παράπλευρες ενέργειες” των ανωτέρω μαζί με την χρεοκοπία ή κοντά στην χρεοκοπία άλλων σαράντα τουλάχιστον εταιριών προκάλεσαν σημαντική ζημιά στην ελληνική οικονομία.⁺ Σε βαθμό που το ποσοστό αποταμίευσης της χώρας να μετατραπεί από θετικό σε αρνητικό. Ο δε ρυθμός δανεισμού των νοικοκυριών να έχει υπερβεί το 50% του εθνικού ακαθαρίστου προϊόντος, ενώ ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας να ζει κάτω από το επίπεδο της φτώχειας. Δυστυχώς η κοινωνική ευημερία της “παράπλευρης σπόντας” του Milton Friedman μετράται σε παράπλευρη σπόντα κοινωνικής χρεοκοπίας.

Παρ’ ότι ο οικονομικός φιλελευθερισμός έχει ιστορικά επιφέρει δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνική συνοχή και ανακατανομή του εισοδήματος, οι δημοκρατικές κοινωνίες τον αποδέχτηκαν. Οι πολιτικές συνθήκες για την εξάπλωσή του ωρίμασαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970, όταν και στις δύο πλευρές του ατλαντικού, Ηνωμένες Πολιτείες και Αγγλία εξελέγησαν ως πολιτικοί αρχηγοί, ο Ronald Reagan και η Margaret Thatcher, αντίστοιχα. Αμφότεροι, θερμοί ασπαστές της νεοφιλελέλευθερης οικονομικής φιλοσοφίας του αχαλίνωτου καπιταλισμού (unfettered capitalism) ήταν έτοιμοι να θέσουν τις θεωρίες του Friedman στην πράξη.*

Έτσι κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων Reagan υπήρξε μια μεγάλη δυσπιστία και αντιπάθεια στον κρατικό παρεμβατισμό. Μία από τις πρώτες πράξεις του υπουργίου δικαιοσύνης των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν να θέσει στο αρχείο την

⁺ Ο Keynes στο κεφάλαιο “Μακροπρόθεσμη Προσδοκία” προφητικά δηλώνει: “Οι κερδοσκόποι ίσως να μην προξενούν ζημιά ως φούσκες σε μία κανονική ροή της επιχειρηματικότητας. Αλλά η κατάσταση είναι σοβαρή όταν η επιχείρηση γίνεται η φούσκα σε μία κερδοσκοπική ρουφήχτρα. Όταν η κεφαλαιακή ανάπτυξη μιάς χώρας γίνεται ένα υποπροϊόν των δραστηριοτήτων ενός καζίνο, η δουλειά ενδεχομένως γίνεται άσχημα” (*The General Theory of Employment, Interest, and Money*, 1936, Harcourt Brace, New York, p.159)

* Ο Milton Friedman ήταν οικονομικός σύμβουλος όλων των Ρεπουμπλικανών προέδρων, Nixon, Ford και Reagan. Επίσης επισκέφτετο συχνά την Αγγλία, όπου συμβούλευε την κ. Thatcher πριν ακόμη εκλεγεί ως πρωθυπουργός της Αγγλίας.

δεκαετή αντι-τραστ υπόθεση της IBM. Η δομή των ρυθμίσεων της δεκαετίας του 1930, η οποία σχεδιάστηκε να ενεργεί ως αντίβαρο έναντι των κερδοσκοπικών υπερβολών επιτράπηκε να αδρανήσει. Η νομοθεσία της Glass-Steagall που επέβαλε την διαχώριση των τραπεζικών από τις επενδυτικές δραστηριότητες δεν επιβλήθηκε σθεναρά και πολλές από τις διατάξεις της καταργήθηκαν ή τροποποιήθηκαν.* Έτσι επιτρέπει στις τράπεζες να εξαγοράζουν σχεδόν ανεξέλεκτα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και χρηματιστηριακές εταιρίες. Ο ετήσιος προϋπολογισμός (budget) της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς (Securities Exchange Commission) μειώθηκε, ενώ οι επόπτες ενθαρρύνοντο να είναι ελαστικοί στην εφαρμογή κανονισμών.

Επίσης, είναι διαφωτιστικό να δούμε τι έχει να πει ο Wizard of Oz, ο πασίγνωστος Alan Greenspan⁺ για τον Reagan που ως πρόεδρος έκανε επίδειξη της οικονομικής του επάρκειας χρησιμοποιώντας τα χέρια του για να σχηματίσει χάρτες της προσφοράς χρήματος (money supply) στον αέρα.^x

Αυτός ήταν, βεβαίως, από τη ρίζα του αφιερωμένος στις ελεύθερες αγορές. Αν και η κατανόηση των οικονομικών του δεν ήταν πολύ επαρκής ή εκλεπτυσμένη, αυτός κατάλαβε την τάση των ελεύθερων αγορών να αυτοδιορθώνουν, και την θεμελιώδη δύναμη του καπιταλισμού να δημιουργεί πλούτο. Εμπιστεύτηκε το “αόρατο χέρι” του Adam Smith και στα δύο, το να ενθαρρύνει καινοτομίες και να παράγει αποτελέσματα τα οποία ο ίδιος, γενικώς τα θεωρούσε σωστά.[□]

Ο Greenspan, είναι ίσως μετά τον Friedman, ο οικονομολόγος που συνείσφερε αποφασιστικά στην εμπέδωση της ιδεολογίας του μοντέλου του νεοφιλελευθερισμού, είτε πίσω από τις “κουρτίνες” είτε από μπροστά, ως κυβερνήτης της πιο δυνατής κεντρικής τράπεζας του κόσμου, αυτής του Federal Reserve.

* Η Glass-Steagall νομοθεσία καταργήθηκε πλήρως στα τέλη του 1990.

⁺ Alan Greenspan, *The Age of Turbulence*, Penguin Books, 2007, p.86-89.

^x Adam Smith (Ψευδώνυμο, το πραγματικό του όνομα είναι George Goodman, ο συγγραφέας του “The Money Game”, ο πρώτος εκδότης του Institutional Investor και New York Magazine), *The Roaring ‘80’s*, New York, 1988, p.26.

[□] Alan Greenspan, ένας από τους πιο συντηρητικούς φιλελεύθερους οικονομολόγους της τελευταίας 50ετίας. Ήταν σύμβουλος όλων των Ρεπουμπλικάνων προέδρων ξεκινώντας από τον Nixon το 1968, και καταλήγοντας στο γιό Μπους το 2008. Υπήρξε 18 χρόνια κυβερνήτης της κεντρικής τράπεζας (Federal Reserve) των Ηνωμένων Πολιτειών και όπως ο ίδιος εκμυστηρεύεται στο ογκώδες (500 σελίδες με μικρά γράμματα) βιβλίο των απομνημονευμάτων του, πάντοτε υπήρξε ο ex-officio ανώτερος οικονομολόγος του Ρεπουμπλικανικού κόμματος.

Οι ιδέες του και η προσωπική επιρροή σε έξι προέδρους των Ηνωμένων Πολιτειών[±] συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην πρακτική εφαρμογή του νεοφιλελευθερισμού ο οποίος ήταν μοιραίο στα χρόνια που ακολούθησαν να μετατρέψουν δια μέσω κερδοσκοπικών εργαλείων πάσης φύσης και μορφής* τις παγκόσμιες αγορές σε τεράστιες ρουλέτες. Τώρα πλέον όλες οι “κινητές αξίες που έχουν σχέση με χαρτονόμισμα το οποίο είναι πλέον μια ηλεκτρονική εγγραφή, είναι σε ρευστή κατάσταση, και η κοινωνία να αυτοπροσαρμόζεται στο πιθανό.

Μέσα σ’ αυτό το οικονομικό περιβάλλον που διαχέτο από το πνεύμα του απεριόριστου φιλελευθερισμού⁺ ενεργά ενθαρρύνθηκε η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος και η μεγιστοποίηση του επιχειρηματικού κέρδους. Οι φόροι εισοδήματος και εταιριών μειώθηκαν και ο ρόλος των επιχειρηματιών εκθειάστηκε. “Το τι επιθυμώ να δω πάνω απ’ όλα είναι ότι αυτή η χώρα παραμένει ο τόπος όπου κάποιος μπορεί να γίνει πλούσιος”^x Αυτή η ιδεολογία αποτέλεσε το εφαλτήριο της χρηματοοικονομικής επανάστασης όπου ο κερδοσκοπός χρηματιστηριακών προϊόντων θα μπορούσε να γίνει πλούσιος πέρα των πιο παράξενων ονείρων του. Για τους υπόλοιπους, το φευγαλέο όφελος της “πτωτικής σταγόνας” (trickle-down) του πλούτου. Δηλαδή, η κατανάλωση των πλουσίων η οποία θα προήρχετο από τα αυξανόμενα κέρδη θα παρείχε σταγόνες τροφής για τους λιγότερο τυχερούς: “private vices producing public benefits.”

Έτσι καταλήξαμε στο ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα, στην εποχή του στροβιλισμού (The Age of Turbulence), όπως ονομάζει τα απομνημονεύματα του ο Alan Greenspan. Ενός παγκόσμιου οικονομικού στροβιλισμού. Αυτός είναι ο “θρίαμβος” του αχαλίνωτου νεο-φιλελευθερισμού: στροβιλισμός των αγορών. Αυτό είναι το τελικό επίτευγμα της περίφημης Χρηματοοικονομικής Επανάστασης. Αλλά ο “στροβιλισμός” είναι το φυσικό φαινόμενο που ακόμα οι επιστήμονες δεν έχουν παρά

[±] Ο αριθμός περιλαμβάνει και ένα Δημοκρατικό Πρόεδρο τον Bill Clinton. Το δίδυμο, Clinton-Greenspan αναφέρετο και ως το “περίεργο ζευγάρι” (the odd couple). Όντως στα απομνημονεύματά του, Ο Greenspan, ευθαρσώς επ’ αίρει τις ικανότητες του Clinton. Ο δε Clinton τον επαναδιόρισε ως κυβερνήτη του Federal Reserve δύο αλληπάλλληλες φορές, δηλαδή, όσο εδύνατο ως πρόεδρος από το νόμο.

* Αγορές μελλοντικής αξίας (futures), Δικαιώματα Μελλοντικής εκπλήρωσης (options), Options σε futures, Δομημένα προϊόντα (structured products), Naked Shorts (Γυμνές ανοικτές πωλήσεις) ... και πάει λέγοντας ... και δεν βγάζεις άκρη.

⁺ “Το ημερολόγιο δεν μπορεί να υπολογίσει την Αμερική διότι εμείς είμαστε αποφασισμένοι να γίνουμε ένα ατελείωτο πείραμα της ελευθερίας, χωρίς όρια στο που μπορούμε να φτάσουμε, χωρίς φραγμούς στο τι μπορούμε να κάνουμε, δεν υπάρχει τελικό σημείο στις ελπίδες μας” President Reagan’s State of the Union ομιλία, Ιανουάριος 1987. Σε συμπάθεια το Dow έσπασε το φράγμα των 2000 μονάδων.

^x Απόσπασμα από την ομιλία του προέδρου Reagan. Lewis Lapham, *Money and Class in America*, New York, 1989, p.8

μερικώς επιλύσει. “Αν και έχει μελετηθεί περισσότερο από έναν αιώνα, ο στροβιλισμός παραμένει μόνο μερικώς κατανοητός είτε από τους θεωρητικούς είτε από τους μηχανικούς αεροπλάνων”.[□] Όταν ο πατέρας της θεωρίας του χάους και εφευρέτης της Γεωμετρίας των Φράκταλς κάνει αυτή τη δήλωση, τότε δεν είναι απορίας άξιον γιατί η Merrill Lynch ξαφνικά ανακοινώνει ζημιές \$13 δισεκατομμυρίων ίσες με το 20% των καθαρών ιδίων κεφαλαίων της (οι μεγαλύτερες ιστορικές ζημιές της εταιρίας στα 93 χρόνια από την ίδρυσή της). Η General Motors να διαγράφει \$39 δισεκατομμύρια από τον ισολογισμό της- ποσό που αντιστοιχεί σε περίπου \$38 ανά μετοχή ενώ η χρηματιστηριακή τιμή της μετοχής κατέρρευσε στα \$23. Τι να πρωτο-σημειώσουμε, τις κολοσιαίες ζημιές της UBS, της Morgan Stanley, ή των περίφημων “στεγαστικών δανείων χαμηλής πιστωλειπτικής ικανότητας (sub-prime loans) όπου στις Ηνωμένες Πολιτείες δύο εκατομμύρια έχασαν τα σπίτια τους και ακόμα δεν έχει τελειωμό αυτή η οικονομική κατάπτωση.

Έτσι φτάνουμε στην κρίσιμη ερώτηση, γράφει ο Benoit Mandelbrot* : “Εαν οι θεωρητικοί ήταν λανθασμένοι γύρω από τις χρηματιστηριακές αγορές για τόσα πολλά χρόνια, πως εμείς θα θέσουμε τους εαυτούς μας σωστά? Η απάντηση την οποία προτείνω έρχεται από μία απρόσμενη πηγή: blowing in the wind , “φυσώντας εις τον αέρα”.[†]

Σπύρος Λαβδιώτης
24 Φεβρουαρίου 2008

[□] Benoit Mandelbrot, *The (Mis)Behaviour of Markets*, Profile Books, London, 2004, p.111

* *The (Mis)Behavior of Markets*, p.111

[†] Τα αποτελέσματα του στροβιλισμού στο Ελληνικό Χρηματιστήριο εν μέρει απεικονίζονται σε τρεις χάρτες που προσαρτώνται στο τέλος του δοκιμίου. Ξεκάθαρα εμφανίζονται οι “σπασμοί της αγοράς”, “οι καταρράκτες” της βίαιας πτώσης. Η τελευταία είχε διάρκεια μόλις 14^{ov} εργάσιμων ημερών (trading days) με τον FTSE-20 να χάνει 20% της αξίας. Η δε Βιοχάλκο, άλλο φαινόμενο αυτό, έσπασε όλα τα ρεκόρ. Έχασε 30% μόλις σε δύο μέρες! Το ομαλό φύσημα του αέρα μεταβλήθηκε σε καταιγίδα. Αλλά ο στροβιλισμός είναι ακαθόριστος, αλλάζει απρόσμενα κατεύθυνση και ένταση. Είναι το ίδιο το χάος.